

Posudek oponentky

Jakob Hurrle předkládá disertaci, která stojí na již publikovaných odborných publikacích. Téma je vysoce relevantní a dotýká se jak praktické lokální politiky a regionálního rozvoje, tak způsobu řešení trendu sociální marginalizace vybraných skupin obyvatel (v tomto případě především chudých romských rodin) a existujícího mediálního diskurzu, který se na způsobu uchopování problému významně podílí. Hurrle také představuje svůj autorský podíl na revizi pojmu „sociálně vyloučená lokalita“ (SVL), a to zvláště v kontextu proměn odlehklých venkovských oblastí Česka. Upozorňuje zvláště na jeho nedostatečnost pro pochopení proměn a dynamiky rezidenční segregace na venkově.

První kapitola je metodologickým uvedením do problému a jeho řešení. Disertace má slibný výzkumný design, obsahuje trojí metodologii sběru dat (sekundární analýza politických a správních dokumentů, případová studie pěti lokalit, dvě vlny celostátního dotazníkového šetření), jejichž interpretace ústí v sadu čtyř odpovědí na stanovené problémy. Uchopení analýzy dokumentů působí spíše jako deklarativní znalost autora v oblasti politik bydlení, integrace na trh práce, sociální inkluze a sociálního zabezpečení. Poznámka o závislosti úspěšnosti lokálních integračních snah na širším legislativním rámci, než jsou dokumenty typu Dekáda romské integrace je zajímavá, stejně tak odkaz na autorem spoluvypracované dokumenty na tyto paradoxy upozorňující. Přesto bych v představení výzkumné strategie uvítala přehlednější popis, jak tato zevrubná znalost ovlivnila formulaci výzkumných otázek. Přehledová tabulka k případovým studiím má přes čtyři strany, celkově proto její řešení nepovažuji za ideální, a informace uvedené v ní jsou jaksi na půli cesty mezi popisem a analýzou. Tabulka je zdá se mi bohužel příliš ve vleku kritérií zadavatele studií, tedy Agentury pro sociální začleňování (ASZ). Více, než rok vypracování studie by bylo zajímavé dozvědět se o celkovém počtu a délce trvání návštěv, to, jestli má oblast uzavřené lokální partnerství s ASZ není bez dalšího komentáře údaj, který by čtenář dovedl zúročit, navíc samotné postupy ASZ se v průběhu jejího působení proměňují, takže pouhé sdělení o uzavření lokálního partnerství není příliš informativní. Survey má přesvědčivý záběr i provedení, návratnost v případě obcí (první dotazníkové šetření) by si zasloužila nějaký komentář.

Výchozím cílem disertační práce byla podle Hurrleho snaha „vysvětlit komplexní procesy které vedly k vynoření nových koncentrací chudých Romů v rurálních oblastech [Česka]“ (s. 13-14), přičemž bližší prozkoumání fenoménu vedlo autora převážně k zaměření se na dimenze problému související s „vlivem českého systému sociální politiky a práce na přístup k bydlení a zaměstnání“ (s. 14).

Čtyři oblasti, které jsou dále zevrubněji rozpracovány, jsou relevantní, ovšem zvnějšku působí nepřekvapivě a chybí zevrubnější elaborace jejich vzájemného vztahu. To mi zde chybělo také proto, že stanovené cíle jsou rozprostřeny mezi disciplínami sociální

geografie, sociologie, sociální politiky a práce či analýzy veřejné správy, což je navýsost legitimní, jen bych si ráda přečetla více, jak autor o tomto „tanci mezi disciplínami“ uvažuje. Navíc jsou dimenze na různé úrovni obecnosti, proto příliš nepůsobí jako přesvědčivý koncept pro integrativní výzkum různého typu sebraných dat, což navozuje riziko účelové prezentace partikulárních výsledků pro partikulární metodologie.

1. Data a koncepční vyjasněnost
2. Identifikace mechanismů, které vedou k migraci způsobené chudobou a segregaci v bydlení
3. Pozice sociálně vyloučených lidí ve vztahu k regionálnímu trhu práce
4. Využití prostorových a etnických dat pro lepší zacílení veřejných politik

Celkově musím poznamenat, že z hlediska sociologických požadavků na výzkumný design působí konstrukce výzkumu jako vznikající spíše ex-post, na základě nejrůznějších podnětů a příležitostí k bádání kombinovaných s expertním odhadem, co je pro stanovené téma relevantní. Vzhledem k celkovému oborovému a sub-oborovému zaměření disertace je to však akceptovatelné, a práci to rozhodně nediskvalifikuje z disertačního řízení.

Co považuji za zásadnější problém z hlediska disertability textu, je vícero pasáží, které jsou problematické z hlediska opření textu o relevantní zdroje (uvedeny jsou například anonymní rozhovor blíže neurčeného původu, odkaz na mediálně podloženou hysterii, nebo prostá zkušenost s tématem či odvolávání se na všeobecně známá fakta, jako je kolektivistické fungování romských rodin – s.16.). Rozumím tomu, že některé informace, zvláště pokud se týkají nejnovějších trendů sociálního vývoje, je problematické řádně opřít o již existující odborné zdroje, na druhou stranu, akademickému textu v takových případech sluší určitá umírněnost, protože tato je vyvažována statusem akademických textů jako svým způsobem závazných, protože pečlivě vypracovaných dle pravidel psaní odborných vědeckých statí.

Druhá kapitola rozvádí obecnější vztah mezi nerovným místním rozvojem, sociálním vyloučením a Českými Romy.

Korpus literatury, na níž je kapitola postavena, je přesvědčivý. Za obvyklé konstatování, že vývoj známý ze Západní Evropy a Severní Ameriky, na němž je postavena většina i pro českou sociálně-vědnou akademickou obec ikonická literatura, středoevropský prostor postihuje regionálně specificky, Hurrle vykračuje konkrétnějším konstatováním, že regionální disparity související s postindustriální transformací se zde projevují nejen se zpožděním, ale také intenzivněji. Následuje geografická analýza determinant rozvoje vnitřních periferií a kompenzace handicapu místními obyvateli a samosprávami, včetně trefného upozornění na to, že odlehlost sama se může za určitých okolností stát rentabilní hodnotou. Tabulka relevantních historických a geografických determinant rozvoje pěti oblastí, v nichž Hurrle prováděl případové studie, je užitečná, ale poněkud nepřehledná. Jaký je rozdíl mezi symboly „X“ a „-“, jaký je rozdíl mezi uvedením „ne“, a ponecháním prázdného pole?

K otázce demografické identifikace Romů na území Česka se Hurrle staví konzervativně až esencialisticky (o čemž svědčí sousloví „socially excluded members of the Roma community“ s. 31), zmiňuje známou obtíž s rozdílem mezi identifikací a sebe-identifikací

Romů, ale chybí nějaké přesvědčivější pojednání o tom, proč je vlastně důležité vědět, kolik Romů (upřednostněno externí identifikaci) v českých regionech žije. Víím, že je to téma, které vydá samo na disertační práci, a z vlastní praxe znám nesmírnou komplikovanost nalezení analytiky přesných pojmů, kterou před autora odborných textů téma klade, na druhou stranu vzhledem k zaměření Hurrleho textu, ho domnívám se nelze zcela opomenout, už proto, že na několika místech disertace je autor sám kritikem reprodukce morální paniky a nepodložené stereotypy podporujícího diskurzu. Postrádám terminologickou vyjasněnost a nedovedu pak říci, z jakých analytických pohnutek autor použije pojem „Rom“, kdy „sociálně marginalizovaný“ či „zranitelný“.

Za velmi přínosné považuji obrázky 2 a 3 (s. 32 a 33), které přesvědčivě vyvrací mediálně živený mýtus o vysídlených a sociálně vyloučenými „dosídlovaných“ Sudetech, a to včetně venkovských oblastí. Hurrle se však v interpretaci zaměřuje především na vyšší intenzitu výskytu SVL ve venkovských oblastech Sudet ve srovnání s vnitřní oblastí Česka. Obrázky 4 a 5 (s. 34 a 35) jsou též informativní, bohužel chybí přehledná legenda, ta je schovaná v textu. Obecně, vzhledem k tomu, že se jedná o geografickou práci, je škoda, že data nejsou zpracována pomocí GIS.

Analýza prostorových klastrů ve venkovských oblastech Česka se mi zdála jako slibný směr, a mrzelo mě, že jsem v tomto směru nenašla v disertaci více. Rozhodně toto téma doporučuji k další elaboraci, ať již autorem samotným, nebo v rámci dalších aktivit příbuzného badatelského kolektivu.

Třetí kapitola má za cíl souhrnně představit zjištění prezentovaná v autorských článkách k disertaci a integrovat je s poznatky z pěti lokálních případových studií. Odpovídá na výzkumné otázky, které však ve zde uvedené podobě čtenářka vidí poprvé, a není zde explicitně jasná návaznost na v úvodní kapitole uvedené čtyři řešené oblasti zkoumání, byť otázky jsou tematicky příbuzné:

1. Co jsou to (romské) SVL ve venkovských oblastech?
2. Jaké jsou impulsy ke vzniku nových lokalit ve venkovských oblastech?
3. Jaká je pozice marginalizovaných lidí na trhu práce?
4. Jak mohou být prostorová a etnická data lépe použita k identifikaci nejzranitelnějších skupin?

První cíl naplňuje především studie otištěná v časopise GEOGRAFIE (v disertaci citováno jako Hurrle et al. 2016). Je škoda, že vedle doložení inflačního používání termínu „sociálně vyloučená lokalita“ a upozornění na přetrvávající etnizaci pojmu, autor s kolektivem nepřišli s návrhem analyticky preciznější typologie. Na jednu stranu s Hurrlem souhlasím, že přívlástek „romská“ SVL je jakýsi adekvátní dodatkový strukturální handicap, s nímž romští obyvatelé SVL musí počítat, na druhou stranu to zastírá socioekonomické rozdíly potenciálních romských obyvatel lokalit, ale i Romů¹ žijících mimo SVL. Označení „romská“ sociálně-vyloučená lokalita však může také sekundárně legitimizovat nedostatek interkulturních kompetencí zaměstnanců samospráv, což může být spolupůsobícím faktorem ovlivňujícím dynamiku prohlubování fenoménu sociálního vyloučení v daných sídlech. Autoři v tomto oddíle

¹ Ať již těch, kteří se sami s romskou příslušností ztotožňují, nebo v tomto případě především těch, kteří jsou takto svým neosobním okolím identifikováni na základě tmavší barvy pleti či dalších znaků připisovaných romské etno-kulturní příslušnosti.

zároveň upozorňují na vágní vymezení pojmu sociální exkluze. Domnívám se, že to platí možná pro oblast veřejné správy, ale v odborné literatuře pojem poměrně precizně vymezen je (v českém kontextu např. Mareš 2000² sám Hurrle cituje Kronauer 2010).

Co se týče **odpovědi na druhou otázku**, Hurrle především upozorňuje, že data sebraná pro studie GAC 2006 a 2015 nejsou dostačující pro potvrzení trendu regionalizace sociálního vyloučení. Na základě vlastního výzkumu a analýz pak dokládá čtyři zjištění:

- O masivní migraci (Romů) z měst na venkov není možné hovořit
- Romové jsou ve venkovských oblastech považováni etnomajoritními obyvateli za cizější, než ve skutečnosti jsou
- Roste fenomén cyklických migrantů, kteří významně destabilizují rozvoj dotčených oblastí
- Migrace na venkov se z hlediska sociálních benefitů nevyplácí

Z hlediska inovativnosti zjištění považuji zvláště cenné první dva poznatky, nicméně i jako celek se jedná o důležitou syntézu, která nabourává stereotypní diskurz o kolonizaci venkova chudými a sociálně vyloučenými Romy. Co v tomto bodě poněkud postrádám, je zevrubnější analýza toho, proč se (etnomajoritním) obyvatelům neexistující, nebo demograficky nevýznamný jev stěhování chudých Romů ze vzdálených oblastí na venkov jeví jako problém. Domnívám se, že vedle patrného mediálního diskurzu, který fenomén pomáhá nastolovat, by stálo za bližší pozornost prozkoumání dynamiky sociálních vztahů ve venkovských oblastech, proměny sousedství a reakce samospráv na nově příchozí. Zvláště v odlehlých oblastech může přítomnost být jedné, a z hlediska geografického ne až tak nové, rodiny, způsobit výrazný impuls a proměnu atmosféry v místě, což může v kombinaci s mediálně živenou hysterií prohlubovat pocity ohrožení a zhoršování životních podmínek v místě. Hurrle se toho sice letmo dotýká při prezentaci výsledků dotazníkového šetření v jednom z podkladových textů k disertaci (v disertaci citováno jako Trlifajová, Hurrle 2019a, skutečné vročení 2018), ale na zevrubnější popis dynamiky takových situací nedochází. Na druhou stranu, jistě také existuje řada příkladů dobré praxe soužití etnomajoritních Čechů s českými Romy, a ty bohužel většinou v situačních analýzách mají omezený prostor, přitom by mohly sloužit jako podněty ke zlepšení lokálních napětí a dysfunkcí. Je škoda, že tato perspektiva v disertaci Jakoba Hurrleho nedostala výraznější prostor.

Výsledky dvou vln dotazníkového šetření, které jsou prezentovány v kapitole z knihy „Nic se tady neděje... Životní podmínky na periferním venkově“ (Bernard et al. 2018) ukazují, že vznik SVL na venkově není novým fenoménem, a že je integrální součástí chudnutí venkova, stejně jako nekonceptní politiky sociálního bydlení, která otevřela pole působnosti spekulantům s nemovitostmi. To ovšem nic nemění na destabilizujícím účinku těchto, byť velmi malých, lokalit na lokální klima, což by ovšem, jak Hurrle sám poznamenává, bylo lépe popsatelné s pomocí kvalitativních šetření.

Třetí část stěžejní kapitoly disertace se věnuje porozumění pozici marginalizovaných lidí na trhu práce. Vedle patřičného upozornění, že o nezaměstnanosti je potřeba hovořit v těsné souvislosti s prekérní zaměstnaností, představuje Hurrle statistiku (ne)zaměstnanosti a prekérní zaměstnanosti z roku 2011 (s. 63), která jasně hovoří pro

² MAREŠ, P. 2000. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, 36(3), 285–297

pořizování etnizovaných dat. Zde je totiž na první pohled jasně patrný rozdíl mezi ne-Romskou a Romskou populací Česka. Zůstává řada problematických aspektů takových statistik, nicméně, jako podkladový nástroj sociálních politik mohou mít jistě opodstatnění. Osobně si nicméně myslím, že potenciální riziko zneužití, nebo nekvalifikovaného čtení takových přehledů je ve středoevropském prostoru poměrně vysoké, zvláště jsou-li údaje předkládány bez řádného metodologického uvedení. Zde slouží statistiky k podpoře teze o existenci diskriminace na českém trhu práce a jsou dále doplněny o přehledy zaměstnanosti v čase a v relevantním regionálním drobnohledu. Demografické přehledy Hurrle vhodně doplňuje o zjištění vyplývající z rozhovorů v rámci realizace případových studií, data různého typu nicméně zůstávají interpretačně ležet spíše vedle sebe, než aby docházelo k integrální analýze:

- Veřejné práce jako klíčová legální příležitost místních Romů k zaměstnání bez nutnosti dojíždět
- Sporný faktor ekonomického benefitu legálního zaměstnání v nejnižší platové hladině
- Strukturální problémy s nabídkami manuální práce v periferních regionech (dojíždění, věková diskriminace, pracovní podmínky nezohledňující rodinný život, nevýhody zaměstnávání přes agenturu)

Přehled klíčových zjištění z textu Lucie Trlifajové a Jakoba Hurrleho uveřejněného v *Journal of European Social Policy* (v disertaci citováno jako Trlifajová, Hurrle 2019b) odvrací velmi přesvědčivě pozornost od prosté výše minimální mzdy a její konfrontace s vyplácenými dávkami sociální podpory (tzv. princip Work Must Pay) ke komplexnějšímu zvážení hospodářské situace nízkopříjmových domácností, které jsou nízkopříjmovým nastavením české ekonomiky manévrování směrem k chronickému zahrnování neformálních příjmů do řešení své ekonomické situace, a navíc často čelí zátěži extrémního zadlužení.

Čtvrtá část přináší argumentaci pro využívání prostorových a etnizovaných demografických údajů k identifikaci zranitelných skupin obyvatel. Jedním z argumentů pro používání etnizovaných dat je sledování specificky zacílené finanční podpory na projekty určené na eliminaci sociálního vyloučení či podporu integrace, vzdělávání Romů, apod. Hurrle přesvědčivě ukazuje, jak je generování takových dat spojeno s praxí sociální politiky daného státu, ale také širších/nadnárodních/Evropských dotačních programů, které mají své metodiky sledování úspěšnosti a mohou vyžadovat vykazatelnost efektu využitelných financí. Vytváření indexů je nicméně vždy závislé na rozumném sběrnému nástroji v dané lokalitě, a může mít závažné diskurzivní dopady (Stöckelová 2012³). Sledování úspěšnosti sociálních programů by tak bylo dobré nesměšovat s hodnocením životních podmínek či perspektiv celých etnicky definovaných „skupin“ obyvatelstva. To je úkol především pro poučené úředníky a lokální politiky, a se spleťtostí takovéto „jazykové“ práce má jistě autor předkládané disertace bohaté zkušenosti.

Z hlediska formálního, mám jen drobné připomínky. Disertace je předložena v anglickém jazyce, který je na vyhovující úrovni, objevují se jen sporadické překlepy a nepřesnosti či pochybení ve spisovnosti místopisného názvosloví (Ústí nad Labem, Jizerky mountain,

³ STÖCKELOVÁ, T. 2012. *Nebezpečné známosti: O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha: SLON

užívání obojího názvu státu Česká republika/Česko, Southern Czech region namísto správného Southern Bohemian region). Vyskytují se také občasné strukturální nedostatky (abecední řazení literatury, označování příloh).

Přehled přiložených relevantních publikací, kterých je Hurrle spoluautorem, včetně procentuálního vyjádření autorského podílu, svědčí o autorově rozumném náležitosti akademické práce. Portfolio recenzních řízení, kterým předložené publikace musely projít (domácí i mezinárodní peer-review odborné časopisy, odborná monografie, aplikovaný text), je přesvědčivé. Z přehledu je patrné, že Hurrle je autorem preferující práci v kolektivu autorů, a je proto těžší posoudit dle uvedených textů jeho soběstačný autorský a analytický rukopis. Věřím, že k tomu dobře poslouží debata u obhajoby disertace. Jakob Hurrle má četné zkušenosti coby výzkumník, metodik ale také aktivní komunální politik. V sociálních vědách je propojení akademických kompetencí s implementační praxí stále častější normou až požadavkem, a v tomto směru mám naději, že autor bude i v budoucnu obousměrně přenášet potřebné impulzy, a bude svou expertízu zúročovat v hledání praktických řešení na komplexní problémy dnešních měst. Věřím, že v odborné rozpravě k disertaci předvede nejen schopnost propojovat vědeckou analýzu prostoru a sociálních procesů s implementačními aktivitami, ale také potvrdí svou pozici inovátora v obou oblastech.

Otázky do diskuse

- Jak ve své praxi autor zúročuje svou výzkumnou zkušenost z lokalit na Slovensku? Kromě metodické inspirace (atlas) a odlišného institucionálního a legislativního rámce, je zde možné hovořit o nějakém specifickém potenciálu komparace, či naopak překážkám ke komparaci?
- Autor uvádí, že navzdory mytickému obrazu Romů stěhujících se z měst na venkov, se významná část rozšiřování sociálně vyloučených lokalit na venkově odehrává v rámci venkovských oblastí jako takových. Nabízí se dvě podotázky:
 - Jak se projevuje zintenzivňování vzniku a rozvoje vnitřních periferií na místním etnomajoritním obyvatelstvu, například zranitelných seniorech či málo vzdělaných a kvalifikovaných obyvatelích?
 - Mají nějak specifickou povahu diskriminační formy sociálního jednání ve venkovských oblastech?
- Jak adekvátně analyticky rozlišovat vnitřní periferie a venkovské oblasti, byť tyto mohou v mnoha případech splývat?

Disertační práci, navzdory všem výtkám, z důvodu její nesporné kvality akademické i aplikační s radostí **doporučuji** k obhajobě, a těším se na odbornou rozpravu.

V Ostravě, 31. srpna 2019

Kateřina Sidiropulu Janků, Ph.D.

